

Från visioner om ett lyckligt samhälle till en mardröm

I efterdyningarna av steriliseringsdebatten plockar jag fram Aldous Huxleys nu mer än 60 år gamla framtidsroman »Du sköna nya värld» för en om-läsning. Den kom ut år 1932, och den borde ha någonting att säga om tidsanda, om social och medicinsk ingenjörskonst. 1930-talets visioner om att med naturvetenskapens hjälp skapa ett rationellt och lyckligt samhälle fångas här upp och förvandlas till en mardröm.

Nyckeln till det nya samhälle som Huxley skildrar är att staten tar kontroll över den mänskliga reproduktionen och avskaffar familjen. Fasta förbindelser anses som omoraliska, och tillfälliga sexuella relationer med effektiv anti-konception upphöjs till norm. I detta samhälle sker inte bara fertilisering in vitro, utan hela fosterstadiet är förlagt till laboratoriet. Barn

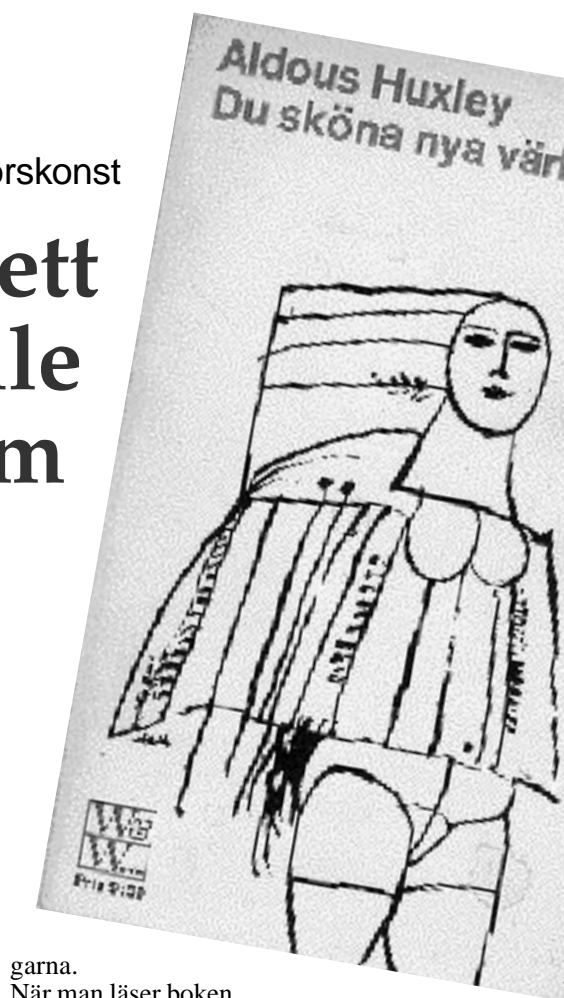
föds inte, de »dekanteras». Staten tar hand om barnens vård och uppfostran. Därmed kan staten också forma mänskorna, fysiskt och psykiskt. Embryon delas till genetiskt enhetliga syskonkullar av förnöjsamma arbetare med precis lagom intelligens för enahanda rutinarbete. Andra individer som behövs för ledande samhällsfunktioner

manipuleras inte fysiskt, men alla barn utsätts för systematisk indoktrinering.

Kroppsfixering. Resultatet blir friska, hygieniska, vältränade, kroppsfixerade medborgare, storkonsumenter av sport och sex, elektronisk musik och filmer med virtuell verklighet. Vid personliga kriser finns alltid det biverkningsfria lyckopillret soma att ta till. Då och då rensas organismen med en lagom doserad adrenalinstorm. Kvinnor som saknar moderskapet kan få ett kemiskt graviditetssubstitut. Åldersförändringar hålls i schack, och när döden till sist kommer, gungar patienten ut ur livet på en våg av soma, musik och doft-sensationer.

I en miljö där inga starka sensationer tillåts, blir känslolivet flackt: ingen himlastormande kärlek, inget förtärande hat, inget uppror mot överheten, ingen rädsla för sjukdom och död. Och här målar Huxley rent kompositionsmässigt in sig i ett hörn. Hur skall man kunna skapa en fångslande intrig utan karaktärer och passioner? Den lätta spleen som präglar några av bokens Alfa-människor är inte det stoff som romaner väves av. Huxleys nödlösning blir att i handlingen införa en välkänd kliché, nämligen den gode vilden. Han har vuxit upp på ett av de reservat där forntidskulturer får finnas kvar som levande fossiler. Hans världsbild är formad av Shakespeares samlade skrifter som han, otroligt nog, kunnat tillgodogöra sig, trots att ingen i hans omvärld gärna kan ha hjälpt honom att förstå en 1600-talsförfattare vare sig språkligt eller emotionellt. Denne gode vilde får forma Huxleys protest mot den sköna nya världens andliga tristess, och det blir tyvärr inte litterärt övertygande.

Ingen genteknik. Bokens tjänster ligger i stället i den uppfinningsrika beskrivningen av hur biologisk och psykologisk teknik utnyttjas för att forma och kontrollera medbor-

garna.

När man läser boken idag, noterar man givetvis att dagens genteknik inte kunde förutses. Det är inga arvsanlag som flyttas med hjälp av restriktionsenzymer, utan mänskliga embryon påverkas med så klumpiga verktyg som alkohol och röntgenstrålar.

Var hämtade Huxley material för sina biotekniska beskrivningar? Naturvetenskapligt intresse låg i släkten, och Huxley hade sannolikt också ägnat sig åt naturvetenskap, om inte synproblem hade lagt hinder i vägen. God hjälp bör han emellertid ha haft av sin äldre bror Julian (född 1887, sju år före Aldous), som var en berömd biolog och zoolog med kunskaper i bl a embryologi, hormoner och beteendeforskning. Den yngre brodern Andrew, som så småningom blev neurofysiolog och Nobelpristagare i medicin, var bara sexton år när Du sköna nya värld kom ut och kan vid den tiden knappast ha haft något att bidra med.

Farfadern var Thomas Henry Huxley (1825–1895), ett av de stora namnen bland det viktorianska Englands naturvetare, Charles Darwins vapendragare. Efter medicinska studier tog TH Huxley anställning i flottan i den inte ovanliga kombinationen fartygsläkare-forskare. Darwins resa ombord på HMS Beagle är världsberömd, men också Huxley deltog i en flerårig sjöexpedition och samlade ett rikt marinbiologiskt materi-

Ulf Schöldström
Läkarförbundet

Aldous Huxleys roman »Du sköna nya värld» från 1932, här en upplaga från Wahlström & Widstrand, 1967.

al att bearbeta efter hemkomsten. Efter en inledande tvekan anslöt han sig snart till Darwin, och han blev en värtalig och energisk förespråkare för mästartens teorier, medan Darwin själv satt hemma, trött och sjuklig, och lyssnade på hustruns pianospel.

Mordet på jultomten. I Du sköna nya värld är bilmagnaten Henry Ford samhällets skyddshelgon och utgångspunkt för tideräkningen. Det är sannolikt som massproduktionens och masskonsumtionens förgrundsgestalt som Ford fått denna upphöjelse, även om Huxley också i förbigående låter Ford glida samman med Freud i en förbryllande dubbelexponering.

Lika gärna, eller kanske med ännu större rätt, kunde Huxley ha valt Darwin som portalfigur, för det är ju Darwin som är utgångspunkten för en ny syn på människan och hennes plats i tillvaron. Visserligen hade Copernicus, Galilei och Kepler redan flyttat bort jorden ur universums centrum, men Darwin berövade människan också hennes plats som jordens medelpunkt och gjorde henne till en art bland andra, en produkt av evolutionen.

I stället för att vara skapad till Guds avbild blev människan kvastfeningarnas ättling, kusin till schimpansen. Det var en detronisering av enorma mått som måste sätta spår i ideologi och politik. Idé- och lärdoms historikern Sten Lindroth har i en essä kallat Darwins teori om det naturliga urvalet för mordet på jultomten, eller mordet på skaparguden.

Darwin själv drog dock inte några politiska konsekvenser av tesen om att de bästa eller starkaste överlever. Hos Darwin betecknar ordet »fittest» endast de individer som är bäst anpassade till sin specifika miljö, inte nödvändigtvis överlägsna med andra mått mätt. Finkarna på Galapagos-öarna var inte några »överfåglar», utan helt enkelt arter som överlevt i just denna omgivning genom att utveckla speciella egenskaper.

Arvshygienens rötter. Men andra var snabba med att se de politiska implikationerna. Tanken att de bästa överlever ligger snubblande nära tanken att bara de bästa bör överleva. Och när man väl har fått syn på hur evolutionen siktar arvsanlagen genom miljöns såll, blir det frestande att själv ingripa i processen. En del debattörer hävdade,

att man måste kompensera för att det moderna och humana samhället sätter det naturliga urvalet ur spel och tillåter även mindre »lämpliga» individer att sprida sina arvsanlag. Här finns den sk arvs- och rashygienens rötter. Men frågan kunde också ställas mer offensivt: varför inte ingripa aktivt i evolutionsprocessen, när man nu vet hur den fungerar?

Några effektiva verktyg för en sådan ingenjörskonst fanns ännu inte. Ännu var det långt till DNA-molekylen, HUGO-projektet och det klonade fåret Dolly. Men man kan notera, att publiceringen av Arternas uppkomst (1859) sammanfaller i tiden med några väsentliga medicinsk-biologiska upptäckter. Louis Pasteur gav år 1857 ut ett arbete om mjölksyrans jäsning som var grundläggande för bakteriologin. Rudolf Virchows lika epokgörande verk om cellulärpatologi kom år 1858. Gregor Mendel kan med viss reservation också nämnas i sammanhanget; han publicerade sina rön om ärftlighet år 1865, men det var ingen som uppmärksammade den blygsamma uppsatsen på 47 sidor, tryckt i en föga läst tidskrift, förrän vid sekelskiftet 1900. Den biologiska forskningen började sålunda från sitt håll komma underfund med viktiga byggstenar i livsprocesserna och utveckla verktyg för att påverka dessa processer.

Kropp som kropp. Paralleller mellan människokroppen och samhällskroppen är av gammalt datum. Men från och med slutet av 1800-talet lånar det politiska livet alltmer bilder och uttryck från den framgångsrika medicinen. Samhället ses som en organism som kan angripas av smitta och parasiter. Ekonomiska kriser illustreras med feberkurvor över inflation eller arbetslöshet. Man talar om bölder eller frätande kräfte på samhällskroppen som måste angripas med radikala snitt. Ordinationer på hästkurer och reningsbad skrivs ut. Ett bättre samhälle kräver en del smärtsamma ingrepp, men på längre sikt blir patienten friskare än förut. Det är inte bara förespråkare för totalitära ideologier som använder sådana bilder och symboler, utan också välmenande reformatorer och världsförbättrare.

När den biologiska vetenskapen tar tjänst hos politiken, kan det gå gale. Det är det tema som Huxley belyser, någonstans halvvägs mellan Darwin och vår egen tid. Idag när möjligheterna att forma, förändra och korrigera har blivit ännu mycket större, är det viktigare än någonsin att de nya metoderna används för att hjälpa den enskilda människan, inte stöpa om henne för att passa in i ett tänkt idealsamhälle. •

**Sveriges
läkarförbund**

Den medicinska professionens organisation

Nu kan du
nä oss dygnet runt
var du än befinner
dig i Sverige

**Läkarförbundets
medlemsfax
08-790 09 50**

Allt du behöver är en tonvals-telefon och en fax. När du ringer numret talar en telefonsvarare om hur du gör din beställning. För att beställa vissa dokument måste du ange en medlemskod som du finner på din inbetalnings-avi för medlemsavgiften. Börja alltid med att beställa en innehållsförteckning för att få senaste uppdateringen av tillgängliga dokument. Efter beställningen knappar du in ditt faxnummer och ditt telefonnummer. Materialet sänds sedan ut inom några minuter.

Medlemsfaxen innehåller dokument under dessa rubriker:

- Allmänt
- Statistik-Nytt
- Pressmeddelande
- Tillsättning av läkartjänster
- Råd inför nyanställning
- Lönestatistik
- Anställningsvillkor
- Privatläkare
- Läkartidningen
- Adress- och telefonlistor

**Beställningen av dokument
via medlemsfax kostar inte mer
än ett vanligt telefonsamtal.**